

نجات‌شناسی اسلام و مسیحیت

بررسی تطبیقی قرآن و کتاب مقدس

مجتبی امامی

فهرست مطالب

- ۳ سخن ناشر
۷ پیش‌گفتار

کلیات

- ۱۳ اصطلاح‌شناسی نجات در اسلام
نجات / فلاح / فوز / سعادت / هلاکت / شقاوت
- ۱۸ کلیاتی درباره مفاهیم نجات، سعادت، فوز و فلاح
- ۲۱ «اصطلاح‌شناسی» نجات در مسیحیت
Salvation (نجات/راه نجات) / Soterology (آموزه نجات: راه نجات) /
Atonement (جبران/گفتار دادن) / Redemption (نجات، رستگاری)
- ۲۳ پیشینه بحث نجات

حقیقت نجات و عوامل مؤثر در آن از دیدگاه اسلام و مسیحیت

- ۲۹ درآمد
- ۳۱ دیدگاه اسلام و قرآن درباره نجات
انواع نجات در قرآن / نجات از گناه / نجات مظلومان / نجات سربازان و مؤمنان /
نجات از شرک و کفر / نجات اخروی / مراتب نجات
- ۳۸ حقیقت نجات در مسیحیت
عمل آزادانه آدم، سرچشمه گناه و سقوط انسان /
نوشته شدن گناه آدم به پای همه انسان‌ها / برنامه خداوند برای نجات انسان /
پیش‌برگزیدگی در نجات / نتایج و برکات نجات / روح القدس و امرتداوم نجات
- ۴۵ عوامل مؤثر در نجات در اسلام
ایمان / حقیقت ایمان / متعلقات ایمان / درجات ایمان / عمل صالح /
تقوا / رحمت و مغفرت خداوند / شفاعت / توبه
- ۴۶ عوامل نجات بخش در مسیحیت
ایمان / حقیقت ایمان در منابع مسیحیت /
فیض / نقش عمل در نجات مسیحی / نقش توبه در نجات مسیحی
- ۶۲ نتیجه‌گیری
- ۶۳ موجبات هلاکت از نظر اسلام
کفر / تقابل کفر و ایمان / ظلم / جرم و گناه / اسق و فجور / ظفیان
- ۶۸ عوامل هلاکت در مسیحیت
گناه
- ۶۹ همسانی و ناهمسانی‌های دو دیدگاه
ناهمسانی‌ها / همسانی‌ها

اصطلاح‌شناسی نجات در اسلام

هر واژه و اصطلاحی معنای خاص خود را دارد و باید آن را هم درست معنا و هم درست استفاده کرد. این کار در مباحث علمی و تخصصی، نمود بیشتری پیدا می‌کند؛ زیرا کاربرد نادرست الفاظ و استفاده از کلماتی که معنای آن‌ها به خوبی روشن نیست، هم ظلم به کلمات است و هم موجب مغالطه، خلط در موضوع و درنهایت، خروج از بحث می‌شود. تحلیل دقیق مفهوم واژه‌های کلیدی این تحقیق نیز بسیار مهم است؛ زیرا وارد شدن به مباحث اساسی، بر آن مترتب است؛ بنابراین تحلیل دقیق واژه «نجات» و واژه‌های مرتبط با آن، بر تحلیل حقیقت نجات در اسلام و نجات‌شناسی در عهد جدید مقدم است. در این قسمت، ابتدا مفهوم نجات و مفاهیم مرتبط با آن در فرهنگ اسلام بررسی می‌کنیم و سپس درباره اصطلاح‌شناسی نجات در مسیحیت سخن خواهیم گفت.

نجات

معنای لغوی «النجاه»، «جدا شدن از چیزی» است. هنگامی که می‌گویند «نجی فلان من فلان» یعنی شخصی از شخص دیگر جدا شد. «نحوه» به معنای زمین بلند است؛ زمینی که سیل آن را نمی‌گیرد و

گفته‌اند چون مکان بلند، نجات‌دهنده از سبیل است، به آن نحوه می‌گویند.^۱ معنای مشترک در ماده «ن ج و» کنار زدن و خلاص کردن است و از مصادیق آن، خلاص کردن شخص از هلاکت و کنار زدن او از محیطی است که در آن قرار دارد.^۲

این ماده لازم است؛ اما با همزه و تضعیف متعدی می‌شود. «تنجیة»، «انجاء» و «تخلص» یک معنا و «النجا»، «الخلاص» و «السلامة» نیز یک معنا دارند.^۳

«نجات» در زبان فارسی نیز به معنای رهایی، خلاصی، آزادی، رستگاری، نجات و رستن آمده است.^۴ در مجموع می‌توان گفت که واژه نجات معنای عدمی و سلبی دارد: خلاص شدن و رهایی از سختی، درد، رنج و شر. در قرآن کریم نیز در ۱۵ آیه، کلمه نجات و مشتقات آن وجود دارد. از آنجاکه در بعضی از آیات، این کلمه تکرار شده است، موارد استفاده به ۸۴ می‌رسد. چند نمونه از آیات قرآن که در آن‌ها واژه نجات به کار رفته است:

«و نوحاً اذ نادى من قبل فاستجبتنا له فنجيناه و اهله من الكرب العظيم * هنگامی که پیش از آن (زمان پروردگار خود را) خواند! ما دعای او را مستجاب کردیم؛ و از آن اندوه نجاتش بخشیدیم؛ و این‌گونه مؤمنان را نجات می‌دهیم!»
 «فاذا استويت انت و من معك على الفلك فقل الحمد لله الذى نجانا من القوم الظالمين * و هنگامی که تو و تمام کسانی که با تو هستند بر کشتی سوار شدید، بگو: ستایش برای خدایی است که ما را از قوم ستمگر نجات بخشید!»
 (مؤمنون / ۲۸).

«ربِّ نَجْنِي و اَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ * پروردگارا! من و خاندانم را از آنچه

۱. راغب اصفهانی، حسین ابن محمد، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالمعرفة، ۱۴۱۲ هـ. ق، ماده «نجوة».

۲. المصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، وزارت ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۶۸، ماده «ن-ج-و».

۳. رک: الطبرسی، ابوعلی فضل ابن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، دارالمعرفة، ۱۰ جلدی، ج ۱، ص ۲۲۴.

۴. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ماده «نجات».

این‌ها انجام می‌دهند رهایی بخش» (الشعراء / ۱۶۹).
 «فَتَجِدْنَاهُ وَاَهْلَهُ أَجْمَعِينَ * مَا أَوْ وَتَمَامِي خَانِدَانِش رَا نَجَاتِ دَادِيمِ»
 (الشعراء / ۷۰).

فلاح

ماده «آن» «فلاح» است و معنای مشترک آن در این ماده، نجات از شرور و ادراک خیر و مصلحت است. ماده فلاح با این دو قید، از مواد نجات، ظفر و صلاح متمایز می‌شود. معادل کلمه فلاح در فارسی، «پیروزی» است.^۱ به کسی که در بهشت قرار می‌گیرد «مفلح» می‌گویند.^۲

معنای اصطلاحی فلاح در مفردات راغب، «الظفر و ادراک بغية» است؛ یعنی غلبه بر چیزی و به دست آوردن مطلوب. راغب، فلاح را به دنیوی و اخروی تقسیم می‌کند. فلاح در دنیا رسیدن به بقا، بی‌نیازی و عزت است. فلاح در آخرت، رسیدن به چهار چیز است. ۱. بقاء بدون فنا ۲. غنای بدون فقر ۳. عزت بدون ذلت ۴. علم بدون جهل.^۳

در قرآن چهار بار ماده فلاح به کار رفته است که برخی از آن‌ها در ادامه می‌آید:

«... وَ قَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى * امروز آن‌کسی که برتری یابد، پیروزی یافته است» (طه / ۶۴).

«... قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى * رستگاران کس که خود را پاک کرده‌اند» (اعلی / ۱۴).
 «... فَمَنْ ثَقَلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * پس کسانی که کفه میزان [اعمال] آنان سنگین باشد، از رستگاران خواهند بود» (اعراف / ۸).
 «... وَ مَنْ يَوْقُ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * و هرکس از حسرت نفس خود مصون ماند، ایشان‌اند که رستگاران‌اند» (حشر / ۹).

«... اُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ اَلَا وَاِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * اینان‌اند حزب

۱. المصطفوی، پیشین، ماده «ن-ج-و».

۲. ابن منظور، لسان العرب المحيط، مقدمه عبدالله علائی، بیروت، دارالجهل و داراللسان العرب، ۱۴۰۸ ق.

۳. واژه فلاح.
 ۴. راغب اصفهانی، پیشین، ذیل ماده فلاح.

درآمد

در این بخش، ماهیت و حقیقت نجات ابتدا از منظر اسلام و سپس از منظر مسیحیت رایج توصیف می‌شود.

نجات اسلامی با تکیه بر آیات قرآن کریم و منابع تفسیری آن تبیین شده است. در حقیقت این نجات، هر چند اراده خداوند به رهایی و رستگاری انسان در هر دو جهان تعلق گرفته است، نجات حقیقی انسان که سعادت واقعی او را به دنبال دارد، به جهان آخرت معطوف است.

ملاک و اساس توصیف نجات در دیدگاه خاص مسیحیت، کتاب مقدس است، شامل عهد قدیم و عهد جدید. آموزه نجات مسیحی از سخنان عالمان بزرگ مسیحیت نیز به تناسب استفاده شده است. مسیحیان معتقدند انسان در بند گناه و مرگ، فقط به کمک خداوند و مرگ فداکارانه پسرش نجات می‌یابد که نتایج و برکات بسیار زیادی دارد.

نجات در اسلام و مسیحیت، اسباب و شرایطی دارد که بیان آن‌ها در بررسی ماهیت و حقیقت نجات مؤثر است. در هلاکت انسان نیز عواملی تأثیرگذار خواهند بود که دیدگاه هر دو دین را درباره آن باید بیان کرد.

پس از بیان دیدگاه اسلام و مسیحیت، همسانی و ناهمسانی دو دیدگاه، بدون هیچ‌گونه ارزش‌گذاری، بررسی شده است. ماهیت نجات مسیحی تفاوت‌های

بسیار مهمی با نجات اسلامی دارد. هرچند اختلافات این دو نظریه عمیق است، نمی‌توان بعضی از همسانی‌های آن‌ها را در نجات‌شناسی نادیده گرفت.

دیدگاه اسلام و قرآن درباره نجات

این فصل درباره حقیقت نجات از دیدگاه اسلام و قرآن است و آیاتی را بیان می‌کند که در آن‌ها مفهوم نجات به‌کار رفته است؛ بنابراین ابتدا نجات را توصیف خواهیم کرد و موارد کلی آن را با استفاده از آیات قرآن بیان می‌کنیم. پس نجات اخروی را محور قرار می‌دهیم و به ذومراتب بودن حقیقت نجات در اسلام اشاره می‌کنیم.

انواع نجات در قرآن

در بخش کلیات گفتیم که واژه نجات، معنای عدمی و سلبی دارد؛ خلاص شدن از مصیبت‌ها، سختی‌ها، دردها و شرور این کلمه در آیات قرآن کریم نیز بیشتر به معنای رهایی از همین موارد به‌کار رفته است.

در اینجا ذکر این نکته ضروری است که نجات از درد، رنج، عذاب و... به دو شکل کلی تحقق می‌یابد:

۱. انسانی که به درد، رنج یا عذاب مبتلا است، از آن خلاصی یابد؛ ۲. انسانی که به درد و رنج نزدیک است، قبل از اصابت، از آن دور شود و دچار آن نشود.

می‌توان این دو معنا را از آیه‌هایی به‌دست آورد که به مفهوم نجات اشاره می‌کنند.

نجات از گناه

عمل شتیب یا گناه، شر است و انسان را هلاک می‌کند. واژه نجات در قرآن به رهایی از اعمال شتیب نیز اطلاق می‌شود. تبعات و آثار سوء گناه، مستلزم داخل شدن در مهلکه، و دور ماندن از این آثار، به معنی نجات است. گناه دو اثر سوء به‌جای می‌گذارد:

۱. اولین اثر، وضعی و تکوینی است: «وَمَا أَصْبَكُمْ مِّنْ مَّصِيبَةٍ قَبْلَمَا كَسَبَتْ آيَاتِكُمْ...» * و آنچه از رنج و مصائب به شما می‌رسد، همه از دست [اعمال زشت] خود شماست» (شوری / ۳۰).

اختلال در نظام طبیعت، مرگ‌های زودرس، گسترش جرم و بزهکاری در جامعه و... از آثار وضعی و تکوینی گناه است. آثار وضعی گناه، هیچ‌گاه در محدوده شخص یا اشخاص گنبدار نمی‌ماند و به خانواده و دیگر افراد جامعه نیز سرایت می‌کند.^۱

۲. اثر دیگر گناه به دایره تکلیف و تشریح مربوط است. گناه در اینجا که به معنای تخطی [از فرمان خداوند است، تجاوز به ساحت ربوبی حق و اهانتی بزرگ به پروردگار است؛ بنابراین شخصی که گناه می‌کند، مستوجب عقوبت الهی است.^۲

نجات و رهایی از آثار هلاکت‌بار گناه، خواسته حقیقی و قلبی انسان‌های مؤمن است و در قرآن کریم بارها به این حقیقت اشاره شده:

«رَبِّ نَجِّنِي وَ اَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ * يَا اِيهَا مَنْ وَ اهل بيتم را از [زشتی] اعمال قوم نجات بخش» (شعرا / ۱۶۹).

لوط پیغمبر عليه السلام به قوم فاسد خویش می‌گوید من از تهدید شما هیچ باکی ندارم و هرگز در اندیشه‌آن نیستم، بلکه همه فزاحتی من این است که چرا شما این‌گونه‌اید. من دشمن عمل زشت شما و خواهان نجات شما هستم؛ نجات از وبال این عمل که روزی گریبان شما را خواهد گرفت. پس از آن‌که نصایح لوط نبی عليه السلام بر قومش تأثیر نکرد، لوط عليه السلام از پروردگار خویش خواست که او و خانواده‌اش را از زشتی اعمال آنان نجات دهد.

«وَوَضَعْنَا لُوطًا فِي سُوْرِهِمْ اِنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ * وَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِمْرٰتَ فِرْعَوْنَ اِذْ قَالَتْ رَبِّ اِنِّى لىْ عِنْدَكَ بَيِّنٰتٌ مِّنْ رَّبِّىْ وَ نَجِّنِّىْ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهٖ وَ نَجِّنِّىْ مِّنْ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ * خداوند برای ایمان‌آوردگان مثل همسر فرعون را آورده، آن‌گاه که گفت: پروردگارا،

۱. ظَهَرَ الْقَسَادُ فِى الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيُّدِى النَّاسِ لِيُنذِقَهُمْ بَعْضُ الَّذِى عَمِلُوْا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ * (روم / ۴۱).

۲. قُلْ اِنِّىْ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّىْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ * (انعام / ۱۵).

پیش خود در بهشت خانه‌ای برایم بساز و مرا از فرعون و کردارش نجات ده و مرا از دست مردم ستمگر برهان» (تحریم / ۱۱).

در این آیه شریفه، همسر فرعون، خواستار نجات از عمل زشت فرعون، یعنی کفر و ادعای خدایی است، کرداری که فرعون و فرعونیان را هلاک خواهد کرد.

خداوند در داستان حضرت یوسف نیز می‌فرماید:
«كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ... این چنین کردیم تا بدی و فحشا را از او دور سازیم» (یوسف / ۲۴).

این آیه شریفه درباره نجات یوسف از آن غائله هولناک و مقصود دور کردن بدی و فحشا از یوسف است از آنجا که یوسف از بندگان مخلص بود، خداوند بدی را از او دور کرد و او را از گناه نجات داد.

نجات از ظلمت

خداوند در سوره انعام می‌فرماید: «بگو: چه کسی شما را از تاریکی‌های خشکی و دریا نجات می‌بخشد...»^۱

گویا مراد از ظلمات دریا و خشکی، شداید و سختی‌هایی است که انسان در سفر با آن مواجه می‌شود. اگر این شداید در تاریکی شب اتفاق بیافتد، به شدت طاقت‌فرسا خواهد بود. تاریکی و ظلمت، اضطراب انسان را بیشتر می‌کند. انسان در این حالت کمتر می‌تواند چاره‌اندیشی کند. در آیه شریفه، نجات به ظلمات مقید شده است، بدترین نوع بلا و سختی را بادآوری کرده باشد، وگرنه معنای آیه انواع سختی را شامل می‌شود و به تاریکی اختصاص ندارد. خداوند تعالی نجات‌دهنده انسان از همه گرفتاری‌هاست.

نجات مظلومان

نوع دیگر نجات در قرآن نجات مظلومان و مستضعفان از چنگال ظالمان و ستمگران است. وعده خداوند به نجات جامعه انسانی از ظلم و جور ظالمان

۱. قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُّلُمَاتِ الْبُؤْسِ وَالنَّحْرِ... (انعام / ۶۳).

«
مسیحیت و اسلام، دو دینی که بیشترین پیرو
را در بین ادیان شناخته شده دارند، به مفهوم
نجات، توجهی ویژه کرده‌اند. نجات از جهل
و تاریکی، نجات از ظلم ستمگران، نجات از
درد و رنج، در متون اصلی این دو دین بارها
تکرار شده است. همچنین از سویی، می‌توان
گفت ایمان به نجاتی که مسیح صلی الله علیه و آله برای
بشر به ارمغان آورده، بنیان مسیحیت رایج
است؛ و از سویی دیگر، مفهوم نجات، فلاح،
فوز، رستگاری و سعادت جایگاهی اساسی در
نجات‌شناسی اسلامی دارند.

مجتبی امامی، دکترای فلسفه و کلام، در
کتاب «نجات‌شناسی اسلام و مسیحیت»
با تحلیل متن قرآن کریم و کتاب مقدس،
تلاش می‌کند مفهوم نجات را در این دو دین
به روشنی توضیح دهد. سپس، انسان‌شناسی
و آخرت‌شناسی آن‌ها را شرح می‌دهد و
بررسی می‌کند. نویسنده در پایان، مسئله
مهم نجات را در کلام و فلسفه دین تحلیل،
و آن را از دیدگاه مسیحیت نقد می‌کند.

